

Snežana Miletić
Univerzitet u Beogradu –
Ekonomski fakultet

Vladimir Bačić
Ministarstvo unutrašnjih poslova –
Služba za borbu protiv
organizovanog kriminala

Goran Mišić
Ministarstvo unutrašnjih poslova –
Služba za borbu protiv
organizovanog kriminala

PORTRETISANJE ŠEME PRANJA NOVCA IZ PORESKE UTAJE: DA LI SU LINIJE RAZGRANIČENJA DOVOLJNO JASNE?

PORTRAYING THE SCHEME OF MONEY LAUNDERING FROM TAX EVASION: ARE THE BOUNDARIES CLEARLY DEFINED?

Apstrakt

Pojmovno određenje krivičnog dela pranja novca determinisano je jezičkim formulacijama koje figuriraju u različitim pravnim jurisdikcijama i međunarodnim aktima, te ne postoji ni univerzalno tumačenje radnji izvršenja ovog krivičnog dela, a samim tim ni njihovih učinilaca. Iako u najširem smislu pod pranje novca nedvosmisleno potpadaju aktivnosti „manipulisanja“ prihodima (imovinom) stečenim izvršenjem predikatnog krivičnog dela, a sa ciljem prikrivanja njihovog nezakonitog porekla, neretko se u različitim nacionalnim zakonodavstvima nameću dodatna ograničenja u pogledu preciziranja radnji koje se mogu podvesti pod „manipulisanje“, definisanja liste predikatnih krivičnih dela, i (ne)inkriminisanja učinilaca predikatnih krivičnih dela. Radna grupa za finansijsku akciju (Financial Action Task Force – FATF) je 2012. godine, u okviru Preporuka FATF, zvanično listirala poreska krivična dela kao predikatna za pranje novca, ostavljajući pri tom mogućnost državama da odluče kako će ta dela biti definisana, i kakva će biti priroda elemenata koja će ih činiti teškim krivičnim delima.

Čini se opravdanim postavljanje konceptualnog pitanja prirode veze između krivičnog dela poreske utaje i krivičnog dela pranja novca, jer u zavisnosti od aplikovanih definicija poreske utaje i pranja novca, poreska utaja može biti pranje novca per se, ili uopšte ne mora implicirati naknadno „pranje“ stečene imovinske koristi. Polazeći od okvira ustanovljenog Preporukama FATF i korespondentnih definicija našeg Krivičnog zakonika, u radu će biti analizirana kompleksna šema pranja novca iz poreskih utaja koje su posledica nezakonitih poreskih odbitaka od legalno stečenih oporezivih prihoda. Cilj analize je da se, na realnoj studiji slučaja sa sudskim epilogom, adresira priroda veze između dva pomenuta krivična dela kroz prizmu njenog tumačenja od strane organa krivičnog postupka u domaćoj sudskoj praksi.

Ključne reči: pranje novca, poreska utaja, predikatno krivično delo, Preporuke FATF, Krivični zakonik, studija slučaja

JEL klasifikacija: H26, K42, M49

Abstract

The conceptual definition of money laundering is shaped by the linguistic expressions found in various legal jurisdictions and international acts, thereby lacking a universal interpretation of the actions that constitute this criminal offense and their perpetrators. Broadly speaking, money laundering unequivocally encompasses activities that involve “processing” criminal proceeds from a predicate crime, with the aim of concealing their illicit origin. However, various national legislations frequently impose additional restrictions regarding the precise actions that qualify as “processing,” the definition of predicate crimes, and the (non-)criminalization of the perpetrators of predicate crimes. In 2012, the Financial Action Task Force (FATF) officially listed tax crimes as predicate offenses for money laundering, allowing countries the discretion to define these crimes and the nature of elements that would categorize them as serious offenses.

It appears justified to raise the conceptual question of the fundamental nexus between the tax evasion and money laundering. Depending on the definitions, tax evasion can either be money laundering per se or may not necessarily imply the subsequent “laundering” of the criminal proceeds. Based on the framework established by the FATF Recommendations and corresponding definitions in our Criminal Code, this paper will analyze the complex scheme of money laundering from tax evasions resulting from illegal tax deductions from legally obtained taxable income. The aim of the analysis is to address the nexus between income tax evasion and money laundering through the lens of its interpretation by the law enforcement authorities in domestic judicial practice, in relation to a realistic case study with a judicial resolution.

Keywords: money laundering, tax evasion, predicate crime, FATF Recommendations, Criminal Code, case study.

JEL Classification: H26, K42, M49

Uvod

Inkriminacija pranja novca uvedena je u srpsko zakonodavstvo 2001. godine Zakonom o sprečavanju pranja novca, a od 2005. godine egzistira u Krivičnom zakoniku kao krivično delo protiv privrede, i to kao posledica ispunjavanja međunarodnih obaveza po osnovu ratifikacije međunarodnih konvencija. Kroz aktivnosti pranja novca, koje u najširem smislu podrazumevaju reintegrisanje nelegalno stečene imovine u legalne tokove, se prema procenama Kancelarije Ujedinjenih nacija za borbu protiv droga i kriminala “opere” 2-5% globalnog GDP-a tj. između 800 milijardi do 2 biliona dolara godišnje. U Srbiji su u periodu 2018-2020 godine pokrenute istrage za krivična dela

pranja novca u kojima je procenjena vrednost imovine koja je bila predmet “pranja” iznosila oko 57 miliona evra (“Nacionalna Procena Rizika,” 2022).

Poreska utaja je u Krivičnom zakoniku takođe definisana kao krivično delo protiv privrede i podrazumeva aktivnosti sračunate na potpuno ili delimično izbegavanje plaćanja poreza i drugih dažbina. Projekcije IRS-a (Internal Revenue Service) za period 2017-2019 godine govore da je budžet SAD oštećen za 540 milijardi dolara usled neprijavlivanja oporezivih prihoda, njihovog potcenjivanja ili neplaćanja poreskih obaveza (The Tax Gap | Internal Revenue Service). Procenjeni gubici izazvani poreskim utajama na nivou EU prema podacima za 2015. godinu iznose 825 milijardi evra, pri čemu u 50% zemalja članica EU ovi gubici značajno premašuju izdatke za zdravstvenu zaštitu (Murphy, 2019). Radna grupa za izradu nacionalne procene rizika procenila je gubitke budžeta Republike Srbije uzrokovane krivičnim delima poreske utaje na oko 290 miliona evra (“Nacionalna Procena Rizika,” 2022).

Pranje novca i poreske utaje su, očigledno, široko rasprostranjene prakse na globalnom i nacionalnom nivou čiji se direktni negativni efekti mogu kvantifikovati, dok se gubici posredno multiplikuju kroz degradiranje efikasnosti i efektivnosti države u izvršenju svojih funkcija, narušavanje ekonomske konkurencije, stavljanje u nepovoljniji položaj poštenih poreskih obveznika, neoptimalnu alokaciju resursa i dalji rast kriminaliteta. Osim što spadaju u grupu krivičnih dela protiv privrede, pranje novca i poreske utaja često bivaju izvršeni istovremeno, uz korišćenje sličnih tehnika: lažne dokumentacije, fiktivnih transakcija, “fantomskih” i/ili “peračkih” privrednih subjekata i poreskih rajeva u kojima se nalazi bogatstvo ekvivalentno desetiini globalnog GDP-a (Alstadsaeter et al., 2018).

Supstancijalne sličnosti u korišćenim tehnikama naglašavali su još 1998. godine ministri finansija G7 ohrabrujući međunarodne aktivnosti jačanja kapaciteta sistema za borbu protiv pranja novca kako bi se efektivno suočili sa delima utaje poreza. Preporuke FATF iz 2012. godine uključile su poreske utaje u predikatna krivična dela za pranje novca sa ciljem unapređenja internacionalne saradnje na polju suzbijanja poreske evazije. Uprkos mnogobrojnim prednostima ovakvog rešenja, preporuka o uključivanju poreske utaje kao predikatnog krivičnog dela za pranje novca nije univerzalno prihvaćena, pri čemu su i pojedini autori izražavali dozu skepticizma u vezi sa ovakvim tretmanom poreskih utaja (više videti u: Maugeri, 2018). Specifičnosti poreske utaje neminovno su nametnule diskusiju o opravdanosti stavljanja u isti položaj ovog krivičnog dela sa ostalim standardnim predikatnim delima za pranje novca i razumevanju njihove međusobne veze.

U nastavku ćemo se ukratko osvrnuti na problematiku povezanosti pranja novca i poreske utaje, koja se pojavljuje već iza definicija ovih krivičnih dela.

1. Da li postoje jasne linije razgraničenja između poreske utaje i pranja novca?

Poreska utaja je relativno uniformno definisana u zakonodavstvima različitih zemalja i odnosi se na upotrebu nezakonitih sredstava (prikriivanje i lažnu prezentaciju prihoda, imovine i drugih činjenica) u cilju izbegavanja plaćanja poreza (nezakonita poreska evazija). Krivično delo poreske utaje, dakle, postoji ukoliko su simultano ispunjena dva uslova: namera izbegavanja plaćanja poreza (ili potcenjivanja iznosa koji je potrebno platiti – u našem KZ iznos obaveze čije se plaćanje želi izbeći mora prelaziti milion dinara) i lažno predstavljanje oporezivog prihoda. Tehnike prikriivanja i lažnog prikazivanja mogu uključivati od onih jednostavnih, kao što su neprijavlivanje ili potcenjivanje oporezivih prihoda i precenjivanje poreskih odbitaka, do složenih, poput kreiranja kompleksnih korporativnih struktura, koje uključuju zavisne entitete i račune u poreskim rajejima.

Prema FATF, pranje novca je široko definisano kao „manipulisanje“ ekonomskim koristima stečenih izvršenjem predikatnog krivičnog dela kako bi se prikrilo njihovo nezakonito poreklo. Nacionalna zakonodavstva su, međutim, mogla da prihvate ovu, ili da u svojim definicijama nametnu dodatne uslove u pogledu toga koje aktivnosti potpadaju pod „manipulisanje“, koje vrste i koje vrednosti ekonomskih koristi mogu biti predmet „pranja“, kao i šta sadrži lista predikatnih krivičnih dela. U SAD je, primera radi, postojanje pranja novca uslovljeno dokazivanjem postojanja transakcije koja je „osmišljena u celini ili delimično kako bi sakrila ili prikrila prirodu, lokaciju, izvor, vlasništvo ili kontrolu nad prihodima stečenim nezakonitom aktivnošću“ (18 U.S. Code § 1956), čime je pojam „manipulisanje“ sveden na distinktivnu transakciju. Prema Direktivi EU, „manipulisanje“ ekonomskim koristima podrazumeva niz aktivnosti koje se mogu podeliti u tri kategorije: a) konverzija ili transfer imovine, b) sakrivanje ili prikriivanje prirode, izvora, lokacije, kretanja, prava na, ili vlasništva nad imovinom, i c) sticanje, držanje ili korišćenje imovine – sa znanjem da ta imovina potiče iz kriminalne delatnosti (Directive - 2018/1673). Definicija pranja novca našeg KZ (Krivični zakonik) sadrži sve elemente definicije EU Direktive. Iako se definicije pranja novca razlikuju od države do države, sve imaju zajednički sadržalac u dva uslova: predikatno krivično delo iz koga proizilaze ekonomske koristi, i prikriivanje nezakonitog porekla tih ekonomskih koristi.

Institut standardnog predikatnog dela uveden je u SAD 1986. godine donošenjem Zakona o kontroli pranja novca (US Money Laundering Control Act of 1986) koji je osudu za pranje novca uslovljavao dokazivanjem izvršenja teže nezakonite radnje (predikatnog dela) koja je praćena namernom radnjom prikrivanja prihoda stečenih izvršenjem predikatne aktivnosti. Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalnom (iz 2005. godine) definiše predikatno krivično delo kao svako krivično delo putem koga je stečen prihod koji može postati predmet krivičnog dela pranja novca (Zakon o potvrđivanju Konvencije, čl. 1 e). Dakle, predikatno delo konstituišu dva elementa: teža nezakonita radnja (krivično delo) koje proizvodi nezakonite ekonomske koristi i nezakonite ekonomske koristi koje zahtevaju „pranje“ kroz naknadne aktivnosti. Zahtev za jasnim razgraničenjem naknadnih aktivnosti „pranja“ od nezakonitih radnji koje konstituišu predikatno delo omogućava definisanje dve kazne za dva krivična dela (predikatno delo i delo „pranja“), ali i poštovanje *ne bis in idem* načela kojim se zabranjuje „dvostruka ugroženost“, odnosno vođenje više krivičnih postupaka, protiv istog lica, za isto krivično delo.

Nesporno je da je, u međunarodnim okvirima, postignut konsenzus oko svrstavanja značajne nezakonite poreske evazije, u teže nezakonite radnje, odnosno krivična dela, čime poreske utaje zadovoljavaju prvi uslov definicije predikatnog dela. Zadovoljavanje drugog uslova standardnog predikatnog dela za poresku utaju postalo je predmet osporavanja od strane određenog broja autora iz najmanje dva razloga. Prvi razlog su karakteristike ekonomskih koristi stečenih poreskom utajom, a drugi razlog odnosi se na neopходnost sprovođenja naknadnih aktivnosti „pranja“.

Ekonomske koristi stečene poreskom utajom očituju se u „poreskim uštedama“, bilo da je reč o nezakonitom umanjenju poreske obaveze ili njenom neplaćanju. S tim u vezi postavlja se pitanje da li se ova vrsta ekonomskih koristi može podvesti pod „prihode nelegalnog porekla“ ili su u pitanju „ekonomske koristi stečene legalnim aktivnostima koje su nezakonito izuzete od oporezivanja“ (Maugeri, 2018. p. 88). Specifičnost ekonomskih koristi stečenih poreskom utajom ogleda se u tome što nezakonite aktivnosti nisu realizovane sa ciljem njihovog stvaranja, kao što je slučaj sa ostalim predikatnim delima (trgovina narkoticima, trgovina ljudima, seksualna eksploatacija, korupcija, krijumčarenje, piraterija i slično), imajući u vidu da su one, u mnogim slučajevima, prethodno već nastale kroz poslovanje pri vrednog društva, tj. pre izvršenja krivičnog dela poreske utaje.

Dodatno, poreklo ekonomskih koristi stečenih poreskom utajom, u praksi velikog broja slučajeva, nije potrebno prikrivati naknadnim nezakonitim aktivnostima. Ukoliko poreske vlasti ne otkriju utaju poreza, čime su učinioci ovog krivičnog dela uspešno realizovali svoju nameru, deo vrednosti stvoren kroz legalno poslovanje privrednog društva, umesto da bude transferisan ka državnom budžetu, biva zadržan i korišćen u okviru privrednog društva, bez potrebe preduzimanja daljih aktivnosti prikrivanja njihovog porekla. Činjenica da neka zakonodavstva zahtevaju distinktivnu transakciju „pranja“ prihoda stečenih predikatnim delom govori u prilog tome da poreska utaja nije univerzalno prihvaćena kao standardno predikatno delo za pranje novca. Osim toga, čini se da nije jednostavno povući vremensku liniju u kojoj se završava poreska utaja a počinje pranje novca, kao što nije jednostavno razdvojiti aktivnosti koje čine telo jednog, odnosno drugog krivičnog dela. Ovakve nedoumice navele su Kemsley et al. (2022) na zaključak da poreska utaja nije standardno predikatno delo, zbog čega je razumljivo opiranje nekih zakonodavnih jurisdikcija da usvoje preporuke FATF.

Nesporno je da poreska utaja kreira ekonomske koristi („poreske uštede“), putem lažnog predstavljanja, odnosno namernog prikrivanja stvarne visine poreske obaveze. Lažno predstavljanje može se javiti u formi namernog potcenjivanja ili neprijavljivanja oporezivog prihoda, precenjivanja poreskih odbitaka ili prikazivanjem lažnih poreskih odbitaka, ili nepravilne alokacije poreskih prihoda i poreskih odbitaka kroz obračunske periode. Fiktivna računovodstvena dokumentacija, knjiženja transakcija koje nemaju ekonomsku suštinu, knjiženje transakcija u precenjenim/potcenjenim iznosima, izostavljanje knjiženja realizovanih transakcija i transferi između povezanih entiteta samo su neki od primera aktivnosti koje podržavaju prikrivanje stvarne visine poreske obaveze. Kompleksnije šeme i tehnike utaje poreza smanjuju rizik detekcije od strane fiskusa, pri čemu, svaka od njih zadovoljava kriterijum „prikrivanja“ nezakonitog porekla rezultujućih „poreskih ušteda“ koje posledično ostaju na raspolaganju u legalnim tokovima, što je suština krivičnog dela pranja novca. Nedetektovana poreska utaja integriše nezakonito stečene „poreske uštede“ u legalne tokove, bez obzira na to da li su oporezivi prihodi stečeni vršenjem zakonitih ili nezakonitih radnji. Iz ovog ugla posmatranja, poreska utaja je krivično delo koje ima za posledicu sticanje ekonomskih koristi, u kome sticanje ekonomskih koristi nije moguće bez njihovog simultanog prikrivanja, što poreske utaje čini „jednofaznim“ oblikom pranja novca i dovodi u pitanje svrsishodnost tretmana utaje poreza kao predikatnog krivičnog dela (Kemsley et al., 2022, p. 14).

S tim u vezi, nameće se i pitanje kršenja načela ne bis in idem, u jurisdikcijama u kojima je inkriminisano „samopranje“ prihvatanjem najšire FATF definicije pranja novca, koja uključuje i držanje i korišćenje ekonomskih koristi stečenih poreskom utajom. U prvom slučaju (držanja), svako ko ne plati (ili potplati) porez istovremeno je učinilac i krivičnog dela „samopranja“, usled činjenice da je zadržao iznos neisplaćene poreske obaveze, dok se u drugom slučaju (korišćenja) pojavljuje problem preciznog identifikovanja ekonomskih koristi stečenih predikatnim delom, a posebno aktivnosti njihovog korišćenja, imajući u vidu da svaka novčana transakcija koja usledi nakon utaje poreza može biti smatrana „samopranjem“ (Maugeri, 2018).

Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Zakon o ratifikaciji Konvencije UN protiv korupcije, i Preporuke FATF (The FATF Recommendations, 2012, p. 38) ostavljaju mogućnost državama da, u odnosu na načela nacionalnog zakonodavstva, izuzmu učinioce predikatnih krivičnih dela od pranja novca. Prema Vukoviću (2015), Krivični zakonik SR Nemačke isključuje odgovornost za krivično delo pranja novca lica koja su učinioци predikatnih dela, dok Krivični zakonik Hrvatske propisuje da se za izvršenje pranja novca koje podrazumeva „pribavljanje, posedovanje i korišćenje“ mogu teretiti samo lica koja tako postupaju sa imovinom koju je predikatnim delom steklo drugo lice. Analizom nacionalnih propisa, uporedivih zakonodavstava i međunarodnih akata, Vuković (2015, p. 89) navodi da poresko delo može biti predikatno ali samo onda „ako pranje novca dobijenog iz poreskog dela vrši lice koje sa izvršenjem poreskog krivičnog dela nije imalo nikakve veze“. Sa druge strane, Đorđević (2016, p. 150) nema dilemu da je dvostruko kažnjavanje za predikatno delo i pranje novca opravdano u slučaju preduzimanja samostalne radnje sticanja/držanja imovine od strane izvršioca predikatnog dela (realni sticaj), dok sticaj ne postoji ako se istom aktivnošću realizuje predikatno delo i ovaj oblik pranja novca (prividan idealni sticaj po osnovu konsumpcije).

Nepostojanje uniformnog opsega usvajanja FATF preporuka od strane nacionalnih zakonodavstava i specifičnost bića krivičnog dela poreske utaje uslovlila su zalaganje pojedinih autora (Kemsley et al., 2024) za redefinisane FATF definicije pranja novca, u smislu formalnog priznavanja poreske utaje kao oblika pranja novca, odnosno kodifikovanja jedinstvenog krivičnog dela (koje bi uključivalo utaju poreza i pranje novca) sa ciljem efektivnije saradnje različitih agencija i tela, simplifikovanja postupka krivičnog gonjenja, eliminacije preklapanja zakonskih definicija i redukovanja rizika kršenja zabrane „dvostruke ugroženosti“.

2. Činjenice studije slučaja pranja novca iz poreskih utaja

Analizirana studija slučaja bila je predmet¹ na kome je radila Služba za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK) tokom 2016. i 2017. godine, zbog postojanja osnova sumnje da su lica sa teritorije RS (organizovana kriminalna grupa – OKG) izvršila osnivanje privrednih društava u zemlji i inostranstvu koja, pod njihovom kontrolom, čine vrstu profesionalne „perionice novca“ za druge klijente.

Dojava o ovom slučaju stigla je od Sektora poreske policije koja je, na bazi indikatora korišćenih za praćenje aktivnosti poreskih obveznika i uočavanja nepravilnosti u radu sračunatih na izbegavanje plaćanja poreza, detektovala privredni subjekt „F-1“, koji je u roku od dvanaest meseci primio uplate na svoj poslovni račun, od strane 14 različitih privrednih društava iz zemlje, u visini od oko 260 miliona dinara, nakon čega je vršio konverziju dinarskih sredstava u evre i iste transferisao na nerezidentni račun privrednog subjekta „B“ otvorenog u Skoplju. Proverom kroz otvorene baze, utvrđeno je da je privredno društvo „B“ osnovano u Londonu, te da je osnivač društva državljanin RS sa inicijalima E.D. istovremeno i direktor društva „F-1“. Proverom dostupnih baza podataka Ministarstva unutrašnjih poslova, SBPOK je otkrila da je E.D. sedam godina ranije bio uhapšen zbog sumnje da je kao pripadnik OKG vršio krivična dela pranje novca i poreske utaje. Proverom baza podataka drugih državnih organa, utvrđeno je da je E.D., nakon što je prestao da bude direktor „F-1“, osnovao novo privredno društvo „F-2“ u kome je bio direktor. Od osnivanja, društvo „F-2“ primalo je dinarske uplate od istih privrednih društava koja su se pojavljivala kao uplatioci sredstava društvu „F-1“. Dodatno, podaci iz baze prelazaka državne granice ukazivali su da E.D., sa nekoliko drugih lica, često prelazi granicu sa Severnom Makedonijom, vraćajući se u Srbiju istog dana. U saradnji sa Upravom za sprečavanje pranja novca dobijene su informacije da je E.D. otvorio nerezidentni račun društva „B“ u Skoplju kako bi podizanjem gotovine sa tog računa vršio otkup poljoprivrednih proizvoda na pijacama u Skoplju. Analiza prometa po ovom računu pokazala je da su društva „F-1“ i „F-2“ uplatila na ovaj nerezidentni račun skoro 2,3 miliona evra kao i da je E.D. u istom periodu izvršio podizanje gotovine u skoro istom iznosu.

Polazeći od hipoteze da je E.D., sa ostalim članovima njegove OKG, stupao u kontakt sa osnivačima ili direktorima firmi iz Srbije koje su uplaćivale

1 Podaci u vezi sa studijom slučaja dobijeni su od policijskih službenika SBPOK koji su radili na predmetu, a koji su koautori ovog rada.

sredstva na račune društva pod njegovom kontrolom (po osnovu faktura sa neistinitom sadržinom), kako bi on ta sredstva prebacivao na račun u Skoplju, odatle ih podizao i vraćao u Srbiju predstavnicima firmi koje su sredstva inicijalno uplaćivale, a uz zadržavanje provizije za sebe i ostale pripadnike OKG, omogućavajući time da privredna društva (uplatioci sredstava) koriste PDV iskazan na (lažnim) fakturama kao prethodni porez (umanjujući time obavezu za plaćanje PDV-a), a da fakturisane (fiktivne) usluge iskazuju kao rashode (umanjujući poresku osnovicu za obračun poreza na dobit), nadležni sudija naredio je primenu posebnih dokaznih radnji. Tajni nadzor komunikacija i tajno praćenje i snimanje E.D., i drugih identifikovanih pripadnika OKG, sprovodila je SBPOK.

2.1. Dokazi prikupljeni redovnim i posebnim dokaznim radnjama

Uvidom u dokumentaciju poslovne banke (o otvaranju računa, prometima i osnovu vršenja prometa po računima) ustanovljeno je da su društva pod kontrolom OKG, vršila plaćanja samo ka jednom dobavljaču – društvu „B“, na nerezidenti račun u Skoplju, a po osnovu inostranih faktura. Finansijski izveštaji ovih društava, pribavljeni iz baze Agencije za privredne registre, nasuprot dokazu o plaćanjima ka jednom dobavljaču (i to iz inostranstva), prikazivali su da društva imaju i dobavljače u zemlji.

Presretanjem velikog broja telefonskih komunikacija, utvrđeno je da su pripadnici OKG osnovali još dva privredna subjekta „M“ i „F3“ koja su ustupili organizatoru E.D. kako bi preko njih nastavio sa nezakonitim aktivnostima, po istoj prevarnoj šemi. Osim toga, otkriveno je 17 privrednih društava iz Srbije koja su koristila usluge OKG, kao i da su pripadnici OKG ugovarali proviziju za svoje usluge u visini 6-10%, a u zavisnosti od visine planiranih uplata. Tajnim nadzorom komunikacije ustanovljeno je da je E.D. odlazio u Skoplje 2-3 puta nedeljno kako bi podizao gotovinu sa nerezidentnog računa društva „B“, i istu vraćao u Srbiju, sa ostalim pripadnicima OKG, u iznosima koji nisu prelazili 10.000 evra po osobi (iznos fizički prenosivih sredstava plaćanja koji se ne mora prijavljivati nadležnom carinskom organu). Nakon povratka u Srbiju, E.D. je preko posrednika dogovarao sastanke sa predstavnicima privrednih društava uplatilaca. Posebnom dokaznom radnjom tajnog praćenja i snimanja, pripadnici SBOK-a snimili su više primopredaja gotovine, a u jednom slučaju, pribavili su i audio dokaz o visini vraćenog novca, koji se slagao sa prethodno uplaćenim iznosom, umanjnim za proviziju.

2.2. Dokazi prikupljeni radom Sektora poreske policije

Proverama koje su u nadležnosti Sektora poreske policije, a nad društvima „M1“, „F2“ i „F3“, koja su bila pod kontrolom OKG, potvrđen je modus operandi tzv. „peračkih“ društava. U svojim poslovnim knjigama društva su prikazivala prodaju najrazličitijih dobara u tranzitu i pružanje heterogenih usluga drugim preduzećima. Robu su „nabavljali“ od pet različitih dobavljača koji su isporuke „vršili“ direktno društvima „uplatiocima“, dok su se isti dobavljači pojavljivali i kao podizvođači „pruženih“ usluga. Identifikovani dobavljači su imali sve karakteristike „fantomskih“ privrednih društava. U cilju pojašnjenja kolokvijalnih naziva za „peračko“ i „fantomsko“ privredno društvo, u Tabeli 1. prikazane su sličnosti i razlike između ova dva oblika privrednih društava, uočene u domaćoj praksi.

Tabela 1. „Peračka“ vs „fantomska“ privredna društva

„Peračka“ privredna društva	„Fantomska“ privredna društva
Pravno lice (najčešće DOO) registrovano u APR, aktivan status	Pravno lice (najčešće DOO) registrovano u APR, aktivan status
Društvo registrovano na ime vlasnika/zakonskog zastupnika koji nije dostupan ili nema nikakva saznanja o poslovanju jer je pristalo da uz naknadu bude formalni direktor/vlasnik, i koje povremeno potpisuje dokumentaciju i završne račune	Društvo registrovano na ime nepostojećih lica (falsifikovana ili ukradena dokumenta), lica sa društvenih margina, preminula lica, lica koja nisu dostupna, lica koja nemaju saznanja o poslovanju
Poznato sedište, istaknuta firma, zakupljen prostor u kome se ne obavlja nikakva delatnost	Fiktivno sedište, bez kancelarije, istaknutog naziva i sandučeta za poštu
Imaju aktivan račun u poslovnoj banci i PIB	Nemaju aktivan račun u poslovnoj banci i najčešće im je oduzet PIB
Angažovana knjigovodstvena agencija koja vodi poslovne knjige odnosno evidenciju ulaznih i izlaznih faktura	Ne postoji dvojno knjigovodstvo
Izdaje fakture, poslovna dokumentacija je dostupna	Izdaje fakture, poslovna dokumentacija nije dostupna
Minimalno jedan zaposleni	Nema zaposlenih
Uredno se podnose poreske prijave i završni račun	Ne podnose se poreske prijave (ne plaćaju javne prihode u budžet) i završni račun
U osnovi poslovanja je priliv novčanih sredstava nakon čega sledi odliv na račun povezanog peračkog društva ili fizičkog lica, u javnom obliku su i davaoci i primaoci usluga	U osnovi poslovanja je izdavanje fiktivne poslovne dokumentacije, u pojavnim obliku su samo davaoci usluga
Trajnost je ograničena na rok 3-6 meseci, a retko i duže	Trajnost zavisi od slučaja do slučaja

Izvor: Izrada autora

Poreska policija utvrdila je da su „peračka“ društva „M-1“ i „F-2“ obaveze prema „fantomskim“ društvima (dobavljačima) izmirivala asignacijom, odnosno uplatama na nerezidentni račun društva „B“ u Skoplju, i to samo uz prilaganje faktura za izvršene usluge ispitivanja tržišta i kupovinu namirnica. Fiktivne fakture dobavljača „fantoma“ produkovao je jedan od članova OKG, a na bazi kopija faktura koje su „peračka“ društva slala uplatiocima. Fiktivne ulazne fakture evidentirane su u poslovnim knjigama „perača“, dok je u njima iskazani PDV evidentiran kao prethodni. No, kako su fakture koje su emitovale „peračka“ društva „M-1“ i „F-2“ ka uplatiocima, za dobra i usluge koje nikada nisu isporučene, glasile na iznose neznatno veće od iznosa iskazanih u fakturama dobavljača „fantoma“, postalo je očigledno da je čitava šema sračunata na omogućavanje izbegavanja plaćanja poreza privrednim društvima (uplatiocima) koja posluju na regularnoj osnovi.

Konačno, poreska policija je obračunala da su identifikovani privredni subjekti (klijenti – njih 17), u analiziranom periodu, izvršili plaćanja ka „peračkim“ društvima pod kontrolom OKG, u visini od preko 518 miliona dinara, neosnovano koristeći PDV iskazan u fakturama sa neistinitom sadržinom kao odbitni (prethodni porez sa pravom na odbitak), čime su izbegli plaćanje poreza u ukupnom iznosu od oko 89,5 miliona dinara.

2.3. Epilog

Tužilaštvo za organizovani kriminal (TOK) je, na bazi dokaza prikupljenih istragom, bilo mišljenja da postoje osnovi sumnje da je E.D. organizovao OKG koja je delovala sporazumno u cilju vršenja krivičnih dela:

1. Zloupotreba položaja odgovornog lica (u kojoj vrednost pribavljene ekonomske koristi prelazi 1,5 miliona dinara) i
2. Pranje novca (kojim su pripadnici OKG za sebe pribavili korist u iznosu od najmanje 31,1 miliona dinara).

Osim toga, Tužilaštvo (TOK) je smatralo da postoje osnovi sumnje da su odgovorna lica u privrednim društvima uplatiocima (klijenati OKG) izvršila krivična dela:

1. Poreska utaja i
2. Pranje novca (jer su nakon prijema gotovine od strane članova OKG isti držali i koristili, sa znanjem da potiče iz kriminalne aktivnosti).

Krajem 2017. godine podneta je zajednička krivična prijava (SBPOK-a i Sekretora poreske policije) protiv 36 lica. Do danas je, u ovoj krivičnoj pravnoj

stvari, presuđeno u slučaju 10 pripadnika OKG, i to postizanjem sporazuma o priznanju krivice. Krivični postupak se i dalje vodi protiv 20 optuženih, uključujući i organizatora OKG (E.D.). U šest slučajeva je došlo do obustave postupka.

3. Analiza pranja novca iz poreskih utaja u sudskoj praksi Republike Srbije

Krivični zakonik (čl. 245) Republike Srbije je prvi put definisao pranje novca kao krivično delo 2006. godine na način da biće ovog dela čine aktivnosti konverzije/prenosa imovine, prikrivanje/lažno prikazivanje činjenica o imovini, i sticanje/držanje/korišćenje imovine - sa znanjem da ona potiče iz kriminalnih radnji. Preporuke FATF u pogledu predikatnih dela usvojene su u najširem obimu, što podrazumeva da sva krivična dela definisana u KZ mogu biti predikatna za pranje novca. Dodatno, domaći pravni okvir ne uslovljava postojanje krivičnog dela pranja novca pravosnažnom presudom za predikatno delo kojim je ostvarena protivzakonita ekonomska korist. Nacionalna Procena Rizika (2022, p. 17) svrstala je sveobuhvatni rizik od pranja novca u „srednji“ nivo, dok su se predikatna dela zloupotreba položaja odgovornog lica i poreska krivična dela našla na prva dva mesta u pogledu visokog stepena pretnji za pranje novca. Kao uvod u analizu odnosa organa krivičnog postupka u domaćoj praksi prema vezi između poreskih utaja i pranja novca iz poreskih utaja, u Tabeli 2. dati su objedinjeni podaci Republičkog javnog tužilaštva, TOK-a i sudova sa odeljenjem za organizovani kriminal.

Tabela 2. Podaci o postupcima pokrenutim pred nadležnim javnim tužilaštvima za period 2018-2020.

	Poreska utaja	Pranje novca	Poreska krivična dela kao predikatna/Pranje novca
Broj lica protiv kojih su pokrenute istrage	375	467	119/110 (od čega 54/52 za poresku utaju kao predikatno delo)
Broj optuženih lica	461	231	21/17 (od čega 6/5 za poresku utaju kao predikatno delo)
Broj pravosnažno osuđenih	575	129	-
Prijavljena imovinska korist/vrednost imovine koja je bila predmet pranja	333.802.952 EUR	57.123.698 EUR	9.279.031 EUR

Izvor: "Nacionalna procena rizika," 2022

Zapažamo da su tužioci u 96% slučajeva, u istim predmetima u kojima je postojao osnov sumnje na poresku utaju i posledično pranje novca, naložili sprovođenje istrage i za poresku utaju kao predikatno delo i za pranje novca, kao i da je u posmatranom periodu 5 lica bilo optuženo za poresku utaju, ali i za „pranje“ ekonomskih koristi stečenih poreskom utajom. Sa druge strane, od ukupnog broja lica optuženih za poresku utaju samo je 1,3% njih optuženo za utaju poreza kao predikatno delo pranju novca. Postavlja se pitanje, imajući u vidu najširu definiciju pranja novca koja je prihvaćena u domaćem pravnom okviru, zbog čega je u 98,7% slučajeva poreske utaje, izostalo podnošenje optužnog akta za pranje novca, jer čak i da nije bilo distinktivnih transakcija konverzije ili prenosa, poreske uštede su stečene kriminalnom aktivnošću, a zatim držane ili korišćene sve do otkrivanja poreske utaje. Ostaje i dilema, koje su to aktivnosti počinjene od strane 1,3% optuženih za oba krivična dela, a koje njihove kriminalne šeme razlikuju od šema realizovanih od strane velike većine onih za koje se sumnja da su utajili porez, a bez pokušaja da ga učine prividno legalnim. Da li postoje univerzalna pravila u postupanju naših tužilaca prilikom definisanja optužnih akata, a po pitanju pravljenja distinkcije između poreskih utaja i poreskih utaja kao predikatnih dela pranju novca? Statistika govori u prilog zaključku da naši organi krivičnog postupka ne smatraju svaku poresku utaju pranjem novca, odnosno da ekonomske koristi stečene velikom većinom poreskih utaja ne zahtevaju „pranje“ (možda iz razloga što su otkrivene, pa je vreme njihovog držanja/korišćenja prekinuto?). Očigledna je jedino nekonzistentnost definicija sa praksom ili prakse sa definicijama (iako je možda samo u pitanju pragmatičnost podnošenja optužnih akata za ono što je verovatnije za dokazivanje?). Odgovore na ova pitanja, međutim, nije moguće verbalizovati bez ulaženja u činjenice svakog pojedinačnog slučaja.

Studija slučaja, koja je u fokusu ove analize, nudi možda samo jedan od mogućih odgovora. Reč je o tipičnom primeru „profesionalne perionice“ novca namenjene izbegavanju plaćanja poreza (PDV-a – iskazivanjem prethodnog PDV-a sadržanog u fakturama iza kojih ne postoji ekonomska suština, i poreza na dobit – neosnovanim uvećanjem troškova po osnovu istih faktura) većeg broja klijenata sa teritorije RS, kao i izvlačenju gotovine sa poslovnih računa pomenutih privrednih subjekata. Aktere ove kriminalne šeme možemo podeliti na: pripadnike OKG – pružaoce nezakonitih usluga, i odgovorna lica u legalnim privrednim društvima – korisnike nelegalnih usluga.

Pripadnici OKG pod čijom su kontrolom bili „perački“ privredni subjekti, optuženi su za zloupotrebu položaja odgovornog lica jer su pružali usluge

izdavanja faktura sa neistinitom sadržinom, stičući ekonomske koristi u vidu dogovorenog procenta od iznosa na koji su fakture glasile. Paralelno, njima je na teret stavljeno i krivično delo pranja novca izvršeno nizom radnji: prijemom uplata sa znanjem da potiču iz kriminalnih aktivnosti, daljim novčanim transakcijama iza kojih nije stajala ekonomska suština, konverzijom novčanih sredstava u drugu valutu pa zatim u gotovinski oblik, usitnjavanjem (raslojavanjem) gotovine, prikrivanjem prilikom prelaska državne granice, i vraćanjem imovine (nezakonito oduzete od privrednih društava uplatilaca) u ruke fizičkih lica, omogućavajući im time da slobodno raspolazu gotovinom na željeni način.

U kontekstu definisanih istraživačkih pitanja, potrebno je sagledati kako su u optužnom aktu definisana krivična dela poreske utaje i pranja novca koja se stavljaju na teret odgovornim licima u društvima uplatiocima, odnosno koja su njihova činjenja ušla u biće jednog, odnosno drugog krivičnog dela.

Dvanaest lica povezanih sa društvima uplatiocima, optuženo je za 15 krivičnih dela (11 krivičnih dela pranja novca i 4 krivična dela poreske utaje). Od 12 lica, čija su se imena našla na optužnom aktu, 3 lica su optužena za oba krivična dela, 8 lica je optuženo samo za pranje novca, a jedno lice optuženo je samo za utaju poreza. Procenjena vrednost poreske utaje je, u dva slučaja, jednaka procenjenoj utaji PDV-a, dok je u druga dva slučaja, procenjena vrednost poreske utaje jednaka zbiru procenjene vrednosti poreske utaje PDV-a i poreza na dobit. Procenjena vrednost imovine koja je bila predmet „pranja“ je, u slučajevima stavljanja na teret oba krivična dela, bila višestruko veća od procenjene vrednosti utajenog poreza.

Imajući u vidu iznete podatke, iz kojih nedvosmisleno proizilazi da je, u ovom predmetu, daleko veća vrednost imovine koja je bila predmet „pranja“ od vrednosti poreskih utaja, kao i da je duplo veći broj onih lica kojima je stavljeno na teret samo pranje novca, mogao bi se izvesti zaključak da je organima krivičnog postupka primarno bilo gonjenje lica zbog izvlačenja novca sa računa privrednih društava uplatilaca - nezakonitim putem. Izvlačenje gotovine sa računa privrednih društava korišćenjem usluga „peračkih“ društava, motivisano je takođe poreskim uštedama. Plaćanjem provizije OKG-u, u visini 6-10% od iznosa na koji su glasile fakture, optužena lica su izbegla plaćanja drugih poreskih oblika koji bi se pojavili prilikom podizanja gotovine legalnim putem, a čiji bi iznosi bili daleko veći. Organi postupka im, međutim, nisu stavili na teret utaju drugih poreskih oblika.

Zanimljivo je i to da su lica optužena za oba krivična dela, za pranje novca optužena u svojstvu vlasnika privrednog društva, dok su za poresku utaju optužena u svojstvu direktora. Ovakvo razgraničenje moglo bi da bude posledica pokušaja razdvajanja bića dva krivična dela izvršena od strane istih lica. Izostanak stavljanja na teret poreske utaje kao predikatnog dela pranju novca, govori u prilog tome da nije ni bilo pokušaja dokazivanja da je kroz vrednost nelegalnih transakcija, izvučena sa računa uplatilaca i ostvarena poreska ušteda, te da je utaja PDV-a i poreza na dobit posmatrana nezavisno od pranja novca kroz izvlačenje gotovine preko „peračkih“ entiteta. Činjenica da se među optuženima našlo i jedno lice kome se na teret stavlja samo utaja poreza, dodatno pojačava zaključak, da organi postupka, u ovom predmetu, nisu percipirali organsku povezanosti između poreske utaje i pranja novca, imajući u vidu da, u periodu do otkrivanja poreske utaje, sticanje/držanje/korišćenje poreske uštede nije formalno-pravno viđeno kao pranje novca.

Zaključak

Analiza predmeta pranja novca iz poreskih utaja iz domaće prakse, koja je realizovana putem korišćenja usluga „peračkih“ društava pod kontrolom OKG, ukazuje na kompleksnu i duboku povezanost između poreske utaje sa jedne strane, i pranja novca sa druge strane. Polazeći od najšire definicije pranja novca koja je prihvaćena u srpskom zakonodavstvu, teško je pronaći primer/šemu poreske utaje koja posledično isključuje pranje novca. Dodatno, čak iako pranje novca u formi izvlačenja gotovine sa računa privrednih društava, nije motivisano izbegavanjem plaćanja PDV-a i/ili poreza na dobit, utaja drugih poreskih oblika može se pojaviti kao posledica „pranja“. Dakle, poreske utaje se ne mogu vršiti bez istovremenog pranja novca u najširem smislu, dok će pranje novca samo u pojedinim kontekstima imati za posledicu neizbežne poreske utaje. Nesporno je da je poresku utaju, kao predikatno delo, moguće nedvosmisleno povezati (u vremenskom i vrednosnom smislu) sa pranjem novca, u slučajevima kada učinioци uspeju i da je „materijalizuju“ kroz povraćaj više plaćenog poreza. U ostalim situacijama, teško je napraviti jasnu liniju vremenskog razgraničenja ispred koje se završava poreska utaja, a nakon koje počinje pranje novca, pogotovu ukoliko izostanu distinktivne transakcije „pranja“, a privredna društva samo nastave da drže/koriste ostvarene poreske uštede kao legalnu imovinu. U krivičnom postupku, problem još složenijim čini to što je teško precizirati

vrednost i oblik imovine koja je predmet „pranja“, a stečena je krivičnim delom poreske utaje.

Ne čudi s toga, što organi krivičnog postupka u našoj praksi, izbegavaju kvalifikacije poreske utaje kao predikatnog dela, ali i što poreske utaje ostvarene „pranjem“ uključuju u vrednost „oprane“ imovine. I dalje ostaje pitanje postojanja jasnih kriterijuma razgraničenja ova dva krivična dela (kao zasebna) u istim ili različitim postupcima, kao i pitanje podobnosti definicija usvojenih u pravnom okviru. Spektar mogućih rešenja navedenih dilema može se kretati od sužavanja definicije pranja novca (isključivanjem pojedinih aktivnosti koje se podvode pod „manipulisanje“), pa do proširivanja definicije uključivanjem poreskih utaja kao posebnog oblika pranja novca. U prvom slučaju bi, tretman poreske utaje kao predikatnog dela za pranje novca, imao smisla i veću upotrebnu vrednost. U drugom slučaju, eliminisao bi se problem kompleksnog razgraničenja aktivnosti koje spadaju u poresku utaju, od aktivnosti koje čine poresku utaju kao predikatno delo, a u odnosu na aktivnosti pranja novca. Istovremeno, sadržina optužnih akata bi u manjoj meri bila podložna subjektivnom oblikovanju uzrokovanom znanjem, procenama, tumačenjem i stavovima tužilaca, dok bi oni koji imaju nameru izbegavanja plaćanja poreza unapred znali da će biti tretirani i kao „perači“ novca, ali i visinu kazne sa kojom se potencijalno suočavaju.

Literatura

18 U.S. Code § 1956 - Laundering of monetary instruments | *U.S. Code | US Law* | LII / Legal Information Institute. Retrieved May 10, 2024, from <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1956>

Alstadsaeter, A., Johannesen, N., & Zucman, G. (2018). *Who owns the wealth in tax havens? Macro evidence and implications for global inequality*. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.01.008>

Directive - 2018/1673 - EN - EUR-Lex. Retrieved May 10, 2024, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L1673>

Đorđević, M. (2016). Pranje novca u srpskom krivičnom pravu. *Crimen*, 7(2), 138–155.

International Standards On Combating Money Laundering And The Financing Of The FATF Recommendations. (2012).

Kemsley, D., Kemsley, S. A., & Morgan, F. T. (2024). Tax evasion on lawful income: is it a form of money laundering? *Journal of Financial Crime*, 31(1), 33–43.

Kemsley, D., Kemsley, S. A., & Paget, F. T. M. (2022). Tax evasion and money laundering: a complete framework. *Journal of Financial Crime*, 29(2), 589–602.

Krivični zakonik. Sl. Glasnik RS, Br. 35/2019.

Maugeri, A. M. (2018). Self-laundering of the proceeds of tax evasion in comparative law: Between effectiveness and safeguards. *New Journal of European Criminal Law*, 9(1), 83–108.

Murphy, R. (2019). *The European Tax Gap A report for the Socialists and Democrats Group in the European Parliament*.

Nacionalna procena rizika. (2022). *Misija OEBS-a u Srbiji*.

The Tax Gap | Internal Revenue Service. Retrieved May 9, 2024, from <https://www.irs.gov/newsroom/the-tax-gap>

Vuković, N. (2015). Zašto je nemoguće da učinilac predikatnog krivičnog dela bude „perač novca?“ *Crimen*, 6(1), 81–91.

Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola. „Sl. List SRJ - Međunarodni Ugovori“, Br. 6/2001).

Zakon o potvrđivanju Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori“, br. 19/2009.

Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije. „Sl. List SCG - Međunarodni ugovori“, Br. 12/2005.

